

УДК 336.71

Продан М. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ В УКРАЇНІ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОВІРУ ДО БАНКІВ

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані з достатністю коштів Фонду страхування вкладів для забезпечення гарантій вкладникам у разі банкрутства банків. Проаналізовано проблеми функціонування системи страхування вкладів громадян у комерційних банках, а саме: недостатній обсяг страхового покриття; концентрація вкладів переважно у великих банках; проблема «серійних вкладників» та ін. За результатами дослідження виділено переваги та недоліки функціонування системи страхування вкладів в Україні.

Ключові слова: банк, система страхування, Фонд гарантування вкладів, страхове покриття, заощадження населення.

Постановка проблеми. Банки несуть відповідальність за кошти, прийняті у населення і розміщені на депозити, що визначає необхідність забезпечення стабільності даних вкладів шляхом постійного вдосконалення системи їх страхування. Проблема збереження такого ресурсу, як банківські вклади, має найважливіше значення як для окремого банку, так і в цілому для збереження довіри до банківської системи. Проте забезпечити таку довіру в умовах постійних потрясінь банківського сектору, коли кількість анульованих ліцензій та банкрутств банків постійно збільшується, надзвичайно складно, тому дослідження питань страхування вкладів в Україні, проблематики достатності коштів для виплат вкладникам у разі банкрутства банку, а також аспекту її впливу на рівень довіри населення комерційним банкам є актуальними практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання окремих питань щодо страхування вкладів міститься в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів. Так, дослідження етапів становлення та розвитку системи гарантування фізичних осіб в Україні здійснено Ю.С. Серпеніною [1], а С.В. Волосович [2] проведено ґрунтовне дослідження еволюції підходів до класифікації систем страхування депозитів. С.М. Козьменко [3] проаналізував результати реформування системи гарантування вкладів фізичних осіб. Окремі аспекти підвищення довіри в банківському секторі та розвитку системи страхування вкладів містить дослідження І.В. Дмитрієва [4]. Проте невирішеними залишилися питання ефективного механізму поповнення коштів страхового фонду, а також проблема спекулятивного підвищення депозитних ставок банків на тлі неграмотної поведінки вкладників, що підриває стабільність банків, веде до банкрутства та знижує довіру до них.

Мета статті полягає у дослідженні основних тенденцій страхування вкладів в Україні та їх впливу на довіру до банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично використовувалися різні способи протидії масовому вилученню вкладів і запобігання кризам в економіці. Але тільки створення моделі (системи) гарантування (страхування) вкладів дало змогу переломити ситуацію. Тим більше створення і підтримка систем гарантування з боку влади є одним із небагатьох ринкових інструментів регулювання економічних процесів. Сучасна система страхування вкладів з'явилася лише в 1933 р. у Сполучених Штатах Америки. Це була необхідність, яка допомагала вкладникам у період кризи і надала їм відшкодування їх утрат, спочатку в розмірі 2 500 доларів, а після 2008 р. – 250 тис. доларів. У всіх країнах

Євросоюзу станом на 2017 р. існує страхування вкладів, яке допомагає банкам стабільно і спокійно функціонувати, не втрачаючи довіри людей навіть в умовах сильних фінансових потрясінь.

Банківські вклади громадян в Україні почали страхувати в 1998 р. І введення системи гарантування вкладів (створення ФГВФО – фонду гарантування вкладів фізичних осіб) призвело до очевидного зростання довіри до комерційних банків із боку населення. За цей час розмір страхової виплати у разі банкрутства банку збільшився з 500 грн. до 200 тис. грн. Причому не важливо, в якому стані перебували активи банку й які результати його діяльності: клієнт у будь-якому разі отримував компенсацію від держави. Таким чином, система гарантування вкладів працювала, по суті, на зниження уваги індивідуальних вкладників до проблем банків, навіть якщо під час заключення депозитного договору вже були підстави вважати, що депозит може бути неповернутий.

Становище повної безтурботності потенційних вкладників щодо фінансової стійкості банків до певної пори влаштовувало як банки, так і Фонд гарантування вкладів. Але кількість анулювання ліцензій у банків із року в рік збільшується, в результаті Фонд сьогодні ледь справляється з потоком виплат постраждалим від банкрутства банків. Потрібно шукати варіанти додаткових надходжень коштів до Фонду, щоб забезпечити гарантії вкладникам, і підвищувати їх фінансову обізнаність для недопущення втрати ними коштів.

За статистикою за весь період існування ФГВФО сума граничного розміру відшкодування коштів закладами підвищилася у 400 разів, тоді як середній розмір вкладу збільшився лише у 100 разів, що ілюструє табл. 1. Інформація є важливою з огляду на те, що останні чотири роки теоретично гарантіями Фонду ніби то захищено інтереси майже 99% вкладників банків.

Таблиця 1

Дані про вклади фізичних осіб – учасників
Фонду гарантування вкладів фізичних осіб
протягом 2014–2017 рр.

Дата	Сума вкладів фізичних осіб, млрд. грн.	Кількість вкладників, млн. осіб	Середній розмір вкладу, грн.	Процент покриття кількості вкладників, %
01.01.2014	402,6	47,4	8 486	99,4
01.01.2015	382,1	46,5	8 213	98,7
01.01.2016	362,3	44,7	8 104	98,8
01.01.2017	382,1	41,1	9 298	98,6
01.10.2017	386,4	40,9	9 459	98,6

Джерело: [5]

На перший погляд, емпіричне значення показника покриття кількості вкладників мало б свідчити про позитивні риси організації системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні, принаймні з огляду на аудиторію «захищених». Це підтверджує й інформація про структуру вкладів за діапазонами сум (табл. 2).

Як видно зі структури вкладів, 54,9% вкладників мають вклади від 10 грн. до 100 тис. грн. (96,7% із гарантованих вкладів). 43,2% мають рахунки до 10 грн. А найбільша частка суми вкладів (167,7 млрд. грн., або 43,9%) знаходиться у 82,5 тис. осіб (0,2% із усіх вкладників), які володіють вкладом понад 500 тис. грн. Тобто, незважаючи на те що співвідношення суми можливого відшкодування до загальної суми вкладів у цілому по Фонду за 2016 р. становило приблизно 53%, не повне покриття суми вкладів гарантіями Фонду стосується менше 1% вкладників. Таким чином, на перший погляд, гарантований рівень відшкодування за вкладом забезпечує покриття більшості вкладів населення та свідчить про наміри вкладників тримати вклади в гарантованому Фондом діапазоні коштів. Проте більш ретельний аналіз не дає таких «райдужних» висновків щодо досконалості організації системи гарантування вкладів в Україні. І особливо гостро недоліки системи проявилися з розвитком банківської кризи 2014 р. На перший погляд, позитивні перспективи щодо можливого відшкодування вкладів у разі банкрутства банків витікають із того, що останніми роками і самі вкладники, і банки були свідомо націлені здебільшого на депозитні продукти, що за розмірами не перевищували гарантованої суми відшкодувань.

Накопичені через наявний сьогодні механізм ресурси Фонду ніяк не спроможні реально захистити інтереси вкладників збанкрутілих банків. Так, ресурси Фонду станом на 01.01.2017 становили 15,3 млрд. грн., їх розмір не покриває навіть суму можливого відшкодування вкладів тільки в ПАТ «ПриватБанк» (покриття становить 16,1%, сума відшкодування – 95,1 млрд. грн., або 46,8% із усього по Фонду). Отже, на компенсацію навіть уже визнаних боргів банків перед вкладниками піде до 15 років [6]. Зрозуміло, що це ніяк не сприятиме зростанню довіри вкладників до банків у цілому.

Розглядаючи тенденції страхування вкладів, не оминемо питання перспектив невеликих банків із високими депозитними ставками. Це питання проявилось по-новому після того, як виникла проблема «серійних вкладників» – тих, хто кочує з одного банку з високими ставками, але з ризиковою політикою (і згодом – відкликаною ліцензією), в інший подібний банк. Ці вкладники начебто нічим не ризикують і захищені системою

страхування вкладів, але ж сама система може забезпечити їх права лише формально, а на практиці – ні.

Проблема серійних вкладників дійсно існує, її потрібно вирішувати шляхом демотивації банків недобросовісно конкурувати на ринку вкладів. Як показує проведений автором аналіз, перед відкликанням ліцензії банки залучають депозити за високими ставками, тому центральний банк як орган нагляду повинен не допускати такі ситуації. За найскромнішими підрахунками, «серійні вкладники» отримують близько чверті виплат Фонду гарантування вкладів. У деяких банках, які втратили ліцензії, їх вклади формують аж до 40% депозитів. Подібна ситуація – це не тільки українські реалії. Наприклад, у Росії президент Сбербанку Герман Греф навіть пропонував обмежити для клієнтів банків можливість отримувати госстраховку за вкладом багаторазово, щоб громадяни несли відповідальність за розміщення своїх коштів на банківські депозити і зважували ризики під час прийняття таких інвестиційних рішень [7].

Варіантів її реалізації в Росії було запропоновано відразу три. Перший – увести ліміт сукупного обсягу страхових виплат одному вкладнику за всю історію його взаємодії з банками – 3 млн. руб. (До 2016 р. одноразова страховка становила до 1,4 млн руб., її можна було отримувати кожного разу під час відкликання ліцензії у банку, де розміщений вклад.) Другий – виплачувати страховку по вкладах не більше одного разу на п'ять років. Третій, найбільш радикальний, – не більше ніж один раз у принципі [7]. Впровадити ідею пропонувалося через поправки до закону про страхування вкладів. Їх об'єктом є громадяни, які оперативним перерозподіляють кошти за рахунками в банках із максимальними ставками незалежно від їх надійності, компенсуючи ризики тим, що суми депозитів підпадають під державне страхування [8]. Поки що ці пропозиції дискутуються, чіткої реакції Центрального банку Росії немає, тим більше що світового досвіду реалізації такого підходу поки що немає.

Автор вважає, що треба з обережністю вивчити всі можливі наслідки вказаного підходу. Але однозначно ясно, що подібний підхід не можна відкидати, бо наявна система гарантування вкладів дійсно не зовсім справедлива і поява професійних вкладників – уже факт і в Україні. Дійсно, необхідне істотно коригування термінів і сум відшкодування, щоб не постраждали добросовісні вкладники, які не займаються професійним «полюванням» за ставками.

Безумовно, у великих банків вищевказані ідеї можуть знайти одноставну підтримку, що й не дивно: це підвищить попит на їх більш дешеві й, як вважається, більш надійні депозити. Най-

Таблиця 2
Структура вкладів за діапазонами сум по учасниках Фонду станом на 01.01.2017

Розмір вкладу, грн.	Кількість вкладників		Сума вкладів		Середній розмір вкладу грн.
	осіб	%	тис. грн.	%	
до 10 грн.	17 770 096	43,23%	23 268,39	0,01%	1,31
від 10 до 100 000	22 572 098	54,92%	84 428 154,92	22,09%	3 740,38
від 100 000 до 200 000	436 874	1,06%	63 440 023,55	16,60%	145 213,55
від 200 000 до 500 000	240 170	0,58%	66 576 820,43	17,42%	277 207,06
понад 500 000	82 534	0,20%	167 681 594,31	43,88%	2 031 666,88
Всього	41 101 772	100,0%	382 149 861,60	100,0%	9 297,65
Всього без 10 грн.	23 331 676	56,8%	382 126 593,21	100,0%	16 378,02
від 10 до 200 тис. грн. (гарантовані повністю)	23 008 972	98,6%	147 868 178,47	38,7%	6 426,54

Джерело: [5]

більше, на нашу думку, виграє від цього «Ощадбанк», який і так має доступ до максимальної кількості джерел ресурсів і не відчуває труднощів із ліквідністю. Невеликі банки в разі реалізації ідей з обмеженням страхування вкладів відчують відтік депозитів, який призведе до кризи ліквідності.

Чи має держава втручатися в роботу системи гарантування вкладів у разі недостатності коштів для повернення вкладникам, постраждалим від банкрутств банків? Зараз систему страхування вкладів практикують близько 70 країн світу і здебільшого саме держава стає ініціатором створення структури зі страхування внесків, тому саме держава й є основним джерелом фінансування. Отже, використання банківських внесків у страховий фонд є факультативним, а залучення додаткових відрахувань банків не практикується. Однак ситуацію в Україні не зовсім коректно порівнювати зі світовою, тому що банків досить багато (незважаючи на банкрутство й ліквідацію частини з них протягом останніх трьох років), що не характерно для більшості країн, де кількість банків не перевищує декількох десятків, тому й ситуація з відкликанням ліцензій в Україні нетипова, натомість відкликання ліцензії у банку в Європі або США – це подія з великими наслідками! У 2008 р. Lehman Brothers збанкрутував, і це стало каталізатором світової фінансової кризи. А Національний банк України постійно відкликає ліцензії, і поки що банківська система вистояла.

Отже, як наповнити фонд страхування оптимальний – за рахунок коштів самих банків або завжди треба вдаватися до допомоги держави? Міжнародний досвід надто різниться від країни до країни і залежить від кожної конкретної ринкової ситуації, тому якоегось шаблонного сценарію, на який могла би спиратися Україна під час вирішення проблеми страхування вкладів, не існує. Але більшість експертів вважає, що все-таки правильним буде поповнювати фонд за рахунок коштів держави.

Збільшення розміру внеску від банків-членів не зможе швидко вирішити проблему поповнення фонду гарантування, але водночас збільшить фінансове навантаження на банки. По суті, збільшення внеску зробить ефективну ставку за депозитами для банків ще вище, відповідно, чиста процентна маржа банків стане ще нижче.

На нашу думку, використовувати додаткові відрахування банків – це вкрай недалекоглядна міра. Таким чином, вийде, що надійні банки будуть оплачувати банкрутства і «махінації» банків, у яких якраз відбирають ліцензії. Це призведе до зростання процентної ставки по кредитах, бо банки захотять компенсувати збільшені витрати. Більше того, банки і так нині відчувають проблеми у зв'язку з проблемами неповернення кредитів позичальниками, тому додаткове навантаження може тільки ще більше «підкосити» банківську систему.

Тут цікавим видається знову ж таки досвід Росії, де є диференційований підхід до страхових внесків банків. Так, банки, які встановлюють максимальні відсотки за вкладами для громадян (отже, приваблюють вкладників нести кошти саме до цього банку, у тому числі йдеться й про зазначену вище категорію «серійних» вкладників), платять додаткову ставку страхового внеску. Водночас для тих банків, що вже перебувають на стадії проблем із фінансовою стійкістю, ставка ще більш підвищується. Розміри цих ставок ростуть паралельно зі збільшенням кількості проблемних банків. Наприклад, в I кварталі 2017 р. додаткова ставка становила 20% від базової. З II квар-

талу вона зросла вже до 50%. Своєю чергою, для фінансово нестабільних банків підвищена додаткова ставка в I кварталі 2017 р. перебувала на рівні 150% від базової, з II кварталу – зросла до 200%, а з III кварталу вона збільшена до 300% від базової ставки страхових внесків банків. Так, ця система страхових внесків схожа на «податок на ризиковані операції», але позитивний вплив на чинники довіри до банків вона має.

В Україні для подібного збільшення страхових відрахувань банків потрібно політичне рішення, але на разі позиції сторін усередині влади настільки різні, що такого рішення не може бути прийнято, тому Фонд змушений позичати у Мінфіну (а фактично – у держбюджету), причому недешево – за ставкою на рівні 12% річних. У підсумку на початок 2017 р. року заборгованість ФГВФО тільки за відсотками становила 74 млрд. грн., а за основним боргом – 51,6 млрд. Разом – 125,6 млрд. грн., що більш як на 28 млрд. перевищувало оціночну вартість усіх контрольованих Фондом активів на продаж станом на початок 2017 р. (97,5 млрд.) [9].

За даними НБУ, у 2017 р. заборгованість перед Національним банком Фонду гарантування вкладів фізичних осіб скоротилася приблизно на 25%, або на 2,3 млрд. грн., до 6,8 млрд. грн., чому сприяла активна робота Фонду з реалізації активів неплатоспроможних банків [9].

Проте ми оптимізму НБУ не поділяємо, вважаючи систему гарантування вкладів у нинішньому її вигляді фактичним банкрутом. Більше того, стверджуємо, що її досить умовне існування унеможливує шанси повернення коштів для вкладників-юросіб і вкладників на суми понад гарантовані 200 тис. грн. Наприклад, за даними дослідження компанії AEUQUO, у США, Німеччині, Польщі та інших країнах система гарантій поширюється на всі категорії вкладників [10]. А в Україні фізичні особи, які мають вклади і залишки на рахунках вище гарантованої суми, або юридичні особи на всю суму внесків-залишків можуть розраховувати або на себе, або на якийсь відмінний від класичної схеми гарантування вкладів спосіб.

Для хоча б часткового виправлення ситуації потрібне комплексне перезавантаження системи. Насамперед принципова своєчасна реакція НБУ на проблеми банків – основна умова компенсації збитків суспільства від банкрутства банків. Однак у нинішньому стані банківського нагляду НБУ ця умова практично недосяжна.

Також одним із принципових моментів у вирішенні проблеми адекватного накопичення ресурсів Фонду бачимо в прив'язці у майбутньому розміру внесків банків не лише до розміру вкладів, а й до рівня ризику операцій, що ним виконуються. Такий підхід сприяє принаймні збільшенню ресурсів Фонду відповідно до ймовірності банкрутств, що є логічним. Окрім того, це сприятиме більш свідомій поведінці банків з огляду на більші витрати у відповідь на більш високі ризики їхньої діяльності.

Отже, для реального відновлення довіри до банків система гарантування вкладів має стати справедливою та почати реально захищати інтереси вкладників і кредиторів, а не потурати масовій безвідповідальності дрібних вкладників під час вибору ними високих депозитних ставок. Серед важливих нововведень необхідно вважаємо зміну черговості виплат: пропонуємо, щоб вимоги НБУ та дефіцит ФГВФО покривалися не до, а після вимог вкладників/кредиторів. Недостачу ж коштів ФГВФО держава має покривати за рахунок прямих видатків держбюджету, не

маскуючи їх борговими зобов'язаннями Фонду. Наявна схема відсоткових запозичень на покриття тимчасових розривів ліквідності ФГВФО виглядає нераціонально, відсотки, що нараховуються, у півтора разу перевищують суму основного боргу, а загальна заборгованість – потенційний оціночний обсяг усіх надходжень.

Висновки. Вагомими негативними наслідками процесів банкрутства банків є зuboжіння населення через відсутність доступу до своїх вкладів у ліквідованих банках, а також повна або майже повна втрата довіри до банківської системи, а далі коло замикається – відсутність економічного зростання і грошових вливань в економіку.

Відновлення довіри до банківської системи України вимагає мудрого державного втручання і значних державних витрат. На думку автора, для підтримки довіри населення до банків, потрібно

діяти в напрямі змін роботи ФГВФО. Зокрема, пропонуємо розширити його повноваження щодо відчуження активів збанкрутілих банків і забезпечити транспарентність цих процедур, передбачити можливість створення та продажу портфелів кредитів, удосконалити процедури продажу неплатоспроможних банків інвесторам. Також пропонуємо в середньостроковій перспективі створити окремий банк, що функціонує за принципом bad bank, який би виконував функцію купівлі-продажу «поганих» кредитів на системному рівні.

Частково питання зміцнення ФГВФО можна вирішити нормативним регулюванням. Однак у перспективі необхідно змінити принцип роботи системи гарантування й обов'язково розширити цю систему на юридичних осіб, а умови та наслідки такого розширення можуть бути метою подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Волосович С.В. Еволюція систем страхування депозитів / С.В. Волосович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Volosovy.pdf.
2. Козьменко С. Реформа національної системи гарантування вкладів: ключові положення та перспективи розвитку / С. Козьменко, І. Школьник, Т. Савченко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 6. – С. 14–21.
3. Серпенінова Ю.С. Дослідження етапів становлення та розвитку системи гарантування фізичних осіб в Україні / Ю.С. Серпенінова // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – № 2. – С. 85–91.
4. Дмитриев И.В. / Направления повышения доверия в банковском секторе и развития системы страхования банковских вкладов граждан в России / И.В. Дмитриев // Вестник МГИМО. – 2014. – № 1. – С. 158–163.
5. Статистика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>.
6. Нацбанк і Фонд гарантування вкладів: погана гра двох «поліцейських» із величезним мінусом для суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/finances/nacbank-i-fond-garantuvannya-vkladiv-pogana-gra-dvoh-policeyskih-z-velicheznim-minusom-dlya-suspilstva_.html.
7. Глава Сбербанка придумал, как оградить граждан от высоких ставок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kommersant.ru/doc/2725589>.
8. Николаева К.А. Система страхования вкладов / К.А. Николаева // Молодой ученый. – 2017. – № 13. – С. 338–340.
9. Заборгованість Фонду гарантування вкладів перед НБУ з початку року скоротилась на 25% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=56765129.
10. Інфографіка: як працює гарантування вкладів у різних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/business/1397145-infografika-yak-pracyue-garantuvannya-vkladiv-u-riznih-krayinah>.

Продан М. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СТРАХОВАНИЯ ВКЛАДОВ В УКРАИНЕ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ДОВЕРИЕ К БАНКАМ

Резюме

В статье рассмотрены актуальные вопросы, связанные с достаточностью средств Фонда страхования вкладов для обеспечения гарантий вкладчикам в случае банкротства банков. Проанализированы проблемы функционирования системы страхования вкладов граждан в коммерческих банках, а именно: недостаточный объем страхового покрытия; концентрация вкладов преимущественно в крупных банках; проблема «серийных вкладчиков» и ряд других. По результатам исследования выделены преимущества и недостатки функционирования системы страхования вкладов в Украине.

Ключевые слова: банк, система страхования, Фонд гарантирования вкладов, страховое покрытие, сбережения населения.

Prodan M. V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MAIN TRENDS INSURANCE OF DEPOSITS IN UKRAINE AND THEIR INFLUENCE ON LIABILITY TO BANKS

Summary

In the article the author considers current issues related to the adequacy of the funds of the Deposit Insurance Fund to provide guarantees to depositors in the event of a bankruptcy of banks. Problems of functioning of the system of insurance of deposits of citizens in commercial banks, namely: insufficient volume of insurance coverage are analyzed; concentration of deposits mainly in large banks; the problem of "serial depositors" and a number of others. According to the results of the research, the advantages and disadvantages of the deposit insurance system in Ukraine are highlighted.

Key words: bank, system of insurance, Fund of guaranteeing of deposits, insurance covering, people's savings.